

„Ako ti oćeš, ti ideš, bez obzira“: Iskustvo pripadnosti navijačkoj skupini Torcida

Blažević, Adriana Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:964982>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-01-23**

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository of evaluation works](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Adriana Petra Blažević

**„Ako ti oćeš, ti ideš, bez obzira“: Iskustvo
pripadnosti navijačkoj skupini Torcida**

Završni rad

Zadar, 2019.

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Adriana Petra Blažević

„Ako ti oćeš, ti ideš, bez obzira“: Iskustvo pripadnosti navijačkoj skupini Torcida

Završni rad

Studentica: Adriana Petra Blažević

Mentor: mr.sc. Mirko Petrić

Zadar, 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Adriana Petra Blažević**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom „**Ako ti oćeš, ti ideš, bez obzira**“: **Iskustvo pripadnosti navijačkoj skupini „Torcida**“ rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 25. rujna 2019.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Cilj i svrha istraživanja, istraživačka pitanja	4
3. Metoda i uzorak	4
4. Rezultati i rasprava	6
5. Zaključak	18
1. Prilozi	21
<i>a. Prilog 1</i>	21
<i>b. Prilog 2</i>	22
<i>c. Prilog 3</i>	23
<i>d. Prilog 4</i>	25
<i>e. Prilog 5</i>	26
2. Literatura	29

„Ako ti oćeš, ti ideš, bez obzira“: Iskustvo pripadnosti navijačkoj skupini „Torcida“

Sažetak

U ovom završnom radu prezentiraju se rezultati kvalitativnog istraživanja provedenog metodom polu-strukturiranog intervjua s četiri pripadnika navijačke skupine Torcida. Cilj istraživanja bio je opisati iskustvo pripadnosti nogometnoj navijačkoj skupini Torcida, a svrha pridonijeti spoznajama o toj navijačkoj skupini u aktualnom razdoblju. U pokušaju odgovora na istraživačka pitanja o tome što pripadnicima Torcide znači pripadnost toj skupini, te kako percipiraju odnose u navijačkoj skupini u usporedbi s onima u ostalim sferama života, pokazalo se da intervjuirani pripadnici Torcide nisu u svojim odgovorima tematizirali teme koje bi se ticale organizacije nogometnog kluba Hajduk, kao ni druge teme koje se tiču sfera života izvan navijačke skupine. Činili su to samo u onoj mjeri u kojoj se to odnosi na njihovu vlastitu obitelj i način na koji vide vlastitu budućnost (koja također uključuje neki oblik povezanosti s navijačkom skupinom, čak i kad ona ne bude onako intenzivna kako je to moguće u dobi do 25 ili 30 godina). U tom smislu, moglo bi se načelno zaključiti da u osjećaju pripadnosti navijačkoj skupini u današnjem vremenu nema velikih razlika u odnosu na vrijeme o kojem je empirijsko istraživanje Torcide provodio Lalić (2011), ili teme povezane s nogometnim navijačima koje se obrađuju u literaturi citiranoj u radu.

Ključne riječi: sociologija sporta, navijačke skupine, Torcida, polustrukturirani intervjui

“If you want it, you go, no matter what”: The experience of being a member of Torcida

Abstract

This B.A. thesis presents the results of a qualitative research carried out by the method of semi-structured interviews with four members of the football supporters' group Torcida. The goal of the research was to describe the experience of belonging to the supporters' group Torcida, and its aim to contribute to the insights on that supporters' group in the current period. By trying to answer the research questions on what it means to be a member of that group, and how they perceive the relationships in that group compared with those in other spheres of life, it was shown that the interviewed Torcida members did not thematize in their responses the topics that would relate to the organization of the football club Hajduk, nor other topics that relate to the spheres of life outside of the supporter's group. They did that only to the degree to which that relates to their own family and to the way they see their own future (which also includes some form of association with the supporters' group, even when it will not be as intense as it is possible up to 25 or 30 years of age. In that regard, it could be provisionally concluded that there are no major differences in the feeling of belonging to the supporters' group in relation to the time in which the empirical research of Torcida was carried out by Lalić (2011), or in relation to the topics connected to football supporters elaborated in the literature quoted in the thesis.

Keywords: sociology of sport, supporters' groups, Torcida, semi-structured interviews

1. Uvod

Fenomen nogometnog navijaštva predmet je analize sociologije sporta. S obzirom na to da bavljenje sportom igra važnu ulogu u formiranju identiteta i životnih stilova mladih, može se ustvrditi da je riječ o sociološkoj subdisciplini čije su analize iznimno važne za suvremeno društvo (Perasović i Bartoluci, 2007). Nogometne navijačke skupine u Hrvatskoj pojavljuju se u socijalističkom razdoblju njezine povijesti, gdje se tijekom 1980-ih godina afirmiraju kao svojevrsne subkulture. Prema Perasoviću (2001), pojam subkulture definira se kroz njezin odnos s dominantnom kulturom pojedinog društva, odnosno onom kulturom koja posjeduje monopol nad definicijom „normalnog“, te na taj način nastoji ograničiti utjecaj raznih drugih kultura koje od te definicije odstupaju. Takve se kulture, koje odstupaju od normi dominantne kulture i na neki su im način podređene, nazivaju „subkulturama“. Od spomenutih 1980-ih godina, fenomeni nogometnog navijaštva smještaju se i analiziraju kao dio subkulture mladih.

Iako je pojam subkulture teško eksplicitno definirati, može se općenito reći – kao što je već naznačeno – da takve kulture karakterizira postojanje normi, pravila, obrazaca ponašanja i načina života koji se u većoj ili manjoj mjeri razlikuju od šireg društva u kojem djeluju (Perasović, 2002). Ovdje valja napomenuti da, iako subkulture mogu biti u oprečnom odnosu s dominantnom kulturom, one ipak nisu kontrakulture, odnosno ne karakterizira ih provođenje političkih akcija ni etabliranje alternativnih institucija i medija (Perasović, 2001). Drugim riječima, subkulturu se može smatrati svojevrsnom kulturom unutar dominantne kulture, od koje se međutim u važnim aspektima ipak razlikuje i s kojom može biti u konfliktnom odnosu (Perasović, 2001).

Nadalje, subkulture se često smatra simbolima za vrijednosti, norme, vjerovanja i način života pojedine skupine, no pritom ne valja smetnuti s uma da te skupine čine stvarni društveni akteri (Perasović, 2002). Kao takvi, oni su dio širih društvenih procesa. Proces subkulturalizacije nogometnih navijača u Hrvatskoj, koji je prema Perasoviću i Mustapiću (2013) trajao od 1970-ih do 1980-ih, može se tako razumjeti i kao oblik urbanizacije, s obzirom na to da je označavao odmak od tradicionalne kulture iz koje je poticao velik dio navijača. Uz to, subkulturalizacija nogometnih navijača omogućila je definiranje brojnih drugih tipologija i pojmova uz pomoć kojih se mogu razumjeti obrasci ponašanja navijača i izvan nogometnog konteksta (Perasović i Mustapić, 2013).

Jedno od najznačajnijih istraživanja provedenih na temu nogometnih navijača u Hrvatskoj proveo je Dražen Lalić 1993. godine. Lalić je analizirao mladenačku subkulturu navijačke skupine „Torcida“ i – koristeći se etnografskim pristupom, prvenstveno metodama promatranja sa sudjelovanjem i intervjuima – uspio oživjeti kvalitativni pristup u hrvatskoj sociologiji (Perasović i Mustapić, 2013). Navijačka skupina Torcida, koju je analizirao Lalić i čiji članovi podržavaju nogometni klub Hajduk iz Splita, najbrojnija je, a moglo bi se ustvrditi i najutjecajnija navijačka skupina u Hrvatskoj. Prema Perasoviću i Mustapiću (2013), sama jezgra navijačke skupine Torcida broji između 300 i 500 članova, s tim da preko 1.000 članova redovito putuje na gostujuće utakmice, dok na domaćim utakmicama ta brojka raste i do 3.000 članova. Prema istim autorima, najveći broj članova ove navijačke skupine prisutan je na važnijim domaćim utakmicama, gdje za nogometni klub Hajduk redovito navija preko 5.000 njezinih pripadnika.

Iako članstvo Torcide uglavnom čine mladi od 16 do 30 godina, u skupini su prisutne i osobe starije od 40 godina. Pripadnici Torcide većinom su učenici, studenti, nezaposlene ili sezonski zaposlene osobe, koje na socioekonomskoj ljestvici čine niže ili niže srednje slojeve. No, iako većina pripadnika Torcide dolazi iz radničke klase, važno je naglasiti da klasa ipak nije određujući čimbenik pripadnosti ovoj navijačkoj skupini. U njoj, naime, aktivno djeluju i visokoobrazovani pojedinci poput liječnika i odvjetnika, koji prema Perasoviću i Mustapiću (2013) nerijetko koriste svoj položaj kako bi pomogli mlađim pripadnicima u raznim životnim nevoljama.

Nadalje, kad je riječ o Torcidi, valja naglasiti da pripadnost ovoj navijačkoj skupini čini veliki dio osobnog i kolektivnog identiteta njezina članstva, koji se snažno nadovezuje na lokalnu identifikaciju s gradom Splitom i cijelom Dalmacijom, odnosno lokalnim i regionalnim identitetom. Intenzitet identifikacije s navijačkom skupinom pritom ovisi o razini uključenosti u njezine aktivnosti. Unutar navijačke skupine potrebno je razlikovati tzv. „obične navijače“ ili „sportsku publiku“ od onih navijača kojima putovanja na gostujuće utakmice i sudjelovanje u navijačkim ritualima predstavljaju stil života (Perasović i Mustapić, 2013). Prema istim autorima, identitet navijača pritom je ponekad mješavina „pripisanog“ i „postignutog“ identiteta. Drugim riječima, navijaču koji je pripadnik Torcide pripisuju se lokalni, regionalni ili nacionalni identitet (primjerice, Dalmatinca ili Hrvata), ali kroz intenzivno sudjelovanje u navijačkim aktivnostima on može sam postići identitet „ultrasa“, odnosno nogometnog huligana (Perasović i Mustapić, 2013).

Članovi Torcide, jednako kao i pripadnici ostalih supkultura – poput, primjerice, punkera, metalaca ili skinheadsa – posebnu pažnju pridaju vizualnoj reprezentaciji svog identiteta (Perasović i Mustapić, 2013). U tom smislu, navijači biraju one odjevne marke koje odgovaraju široj „ultras“ sceni u Europi. Dok je tako 1980-ih i 1990-ih godina, prema Laliću (2011), najupečatljiviji odjevni predmet prototipnog navijača Torcide bila tzv. „*spitfire*“ jakna narančaste podstave, neke od odjevnih marki koje preferiraju današnji navijači Torcide su Fred Perry, Lonsdale, Adidas, Thor Steinar i mnoge druge (Perasović i Mustapić, 2013). No, ovome valja dodati da je Torcida osnovala i vlastitu trgovinu, u kojoj se prodaju odjeća i razni modni dodaci s Torcidinom oznakom. Ovi odjevni predmeti i dodaci među navijačima postali čak i popularniji od globalno poznatih europskih marki.

Uz navijačke skupine često se vežu predodžbe o njihovu nacionalizmu, konzervativizmu i homofobiji. Brown (1998) smatra da je riječ o odviše pojednostavljenim stereotipizacijama, čija je posljedica etiketiranje nogometnih navijača (koje često nazivaju „huliganima“) kao rasista. Ovakve se predodžbe u medijima i javnim raspravama ponekad vezuju i uz Torcidu. Međutim, Perasović i Mustapić (2013) tvrde da – unatoč snažnim iskazima domoljublja i nacionalizma – navijači Torcide ipak ne podržavaju ekstremnu desnicu te se u skupini tolerira politički pluralizam. Ipak, unatoč značajnom porastu broja žena u Torcidi tijekom posljednjih 20 godina, ovom navijačkom skupinom još uvijek dominiraju muškarci. Prisutnost seksizma u Torcidi, kao i u ostalim navijačkim subkulturama, posljedica je društveno ukorijenjene koncepcije o sportu kao tradicionalno muške aktivnosti koja se i danas se koristi u svrhu potvrđivanja dominacije muškaraca nad ženama (Crowley, Brooks i Lombard, 2014).

Iako o svim navedenim temama postoji literatura, na kojoj se temelji građa iznesena u ovom uvodu, a od koje je u empirijskom smislu osobito značajna navedena Lalićeva (2011) knjiga, valja primijetiti da se ona odnosi na prethodno, u ovom trenutku već povijesno djelovanje navijačke skupine. U tom smislu, može se smatrati dobrodošlim svako istraživanje koje se bavi aktualnim događajima u navijačkoj skupini te doprinosi recentnim spoznajama na temu. Uz stalnu potrebu ažuriranja znanstvenih spoznaja u bilo kojem području istraživanja, valja napomenuti da je, u slučaju teme koja se obrađuje u ovom radu, u odnosu na vrijeme kad je svoje istraživanje provodio Lalić (a koje predstavlja početak postsocijalističkog, tranzicijskog razdoblja) u novije vrijeme došlo do znatnih promjena u organizaciji samog kluba (Hajduka) uz koji se navijačka skupina vezuje, a koje su povezane i sa sudioničkim upravljanjem koje se od 2016. godine ostvaruje kroz udrugu navijača Naš Hajduk (NH, 2019).

Imajući na umu sve prethodno izneseno, poduzeto je kvalitativno istraživanje o iskustvu pripadnosti Torcidi, čiji se rezultati iznose u ovom završnom radu. U nastavku se najprije donose obavijesti o predmetu, cilju i svrsi istraživanja, te istraživačkim pitanja na koja ono pokušava odgovoriti. Slijedi zatim dio rada u kojem se iznose rezultati istraživanja i rasprava o njima. Rad završava zaključkom, priložima i popisom literature.

2. Cilj i svrha istraživanja, istraživačka pitanja

Cilj istraživanja bio je opisati iskustvo pripadnosti navijačkoj skupini Torcida, a njegova svrha pridonijeti spoznajama o toj navijačkoj skupini u aktualnom razdoblju.

Radom se želi odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja:

1. Što pripadnicima navijačke skupine Torcida znači pripadnost toj skupini?
2. Kako pripadnici navijačke skupine percipiraju odnose u navijačkoj skupini u usporedbi sa odnosima u ostalim sferama života?

3. Metoda i uzorak

Istraživanje na kojem se temelji ovaj završni rad provedeno je metodom polustrukturiranog intervjua, koja je odabrana kao najprikladnija s obzirom na ono što se htjelo istražiti. Naime, s obzirom na ograničeno vrijeme provedbe istraživanja, kvalitativne metode poput promatranja sa sudjelovanjem nisu bile primjenjive, a isto vrijedi i s obzirom na rodnu komponentu (istraživanje provodi istraživačica) te zatvorenost istraživane skupine i iskazano nepovjerenje u procesu osiguravanja sudionika istraživanja.

Nakon osiguravanja određenog broja sugovornika, kvalitativna metoda intervjua se pokazala provedivom. Pritom nisu obavljani dubinski, otvoreni, nego polustrukturirani intervjui, koji omogućuju sugovornicima široku mogućnost izražavanja vlastitih iskustava i spoznaja, ali im se pritom svima postavljaju ista pitanja kako bi se u kasnijoj obradi dobila mogućnost uspoređivanja pojedinih odgovora različitih sugovornika (Petrić, 2018).

U uzorak su ušli mladi do tridesete godine života koji su preko pet godina aktivni članovi navijačke skupine Torcida. Prilikom odabira sugovornika, odlučila sam intervjuirati osobne poznanike budući da sam među skupinom onih koje sam kontaktirala kao potencijalne sugovornike naišla na iznimno negodovanje prema otkrivanju svojih osobnih stavova u znanstvene svrhe. U provedenom pilot istraživanju u kojem nisam osobno poznavala sugovornika, naišla sam na poteškoće i nedovoljnu spremnost na suradnju. Naime, sugovornik je izričito odbio snimanje diktafonom, a isto tako je izrazio sumnju u obećanu anonimnost. Prilikom provedbe pilot intervjuja, primijetila sam da mi sugovornik daje kratke i općenite odgovore iz kojih mi je ostao uskraćen uvid u njegova osobna značenja i motivacije.

S obzirom na to da se pokazalo da je ciljna grupa skeptična prema dijeljenju informacija koje smatraju privatnima, te da bih riješila problem iskazanog nepovjerenja u etičnost i čestitost studije, odlučila sam intervjuirati pripadnike Torcide koje osobno poznajem. Svi potencijalni sugovornici koje sam kontaktirala pristali su na intervju, ali uz uvjet da razgovor ne smijem snimati. Zaključila sam da je strah od snimanja povezan s prethodnim neugodnim iskustvima skupine s policijom, budući da su zajednički izjavili da su to što namjeravam raditi „pandurske šeme“ te da oni ne znaju kome bih ja mogla proslijediti snimke. Nakon mukotrpnog procesa uvjeravanja u vlastitu etičnost te naglašavanja činjenice kako cilj istraživanja nije otkrivanje ikakvog inkriminirajućeg sadržaja, dva sugovornika pristala su na intervju uz snimanje diktafonom, ali pod strogim uvjetom da snimku nitko ne smije poslušati osim mene. Međutim, tijekom provedbe intervjuja pokazalo se da je početna skepsa tijekom razgovora ipak nestala, a sugovornici su se u potpunosti opustili i prestali pogledavati prema diktafonu. Dapače, jedan sugovornik mi je nakon intervjuja rekao da ne može vjerovati da ga nisam pitala o „kodeksima“ te mi nastavio dalje pričati, na što sam ga pitala smijem li ponovno upaliti diktafon, ali je to nažalost odbio.

Ostala dva intervjua nisu snimana diktafonom te su stoga siromašnija sadržajem. Nažalost, zabilježeni odgovori su uočljivo manje spontani, što pripisujem svom zapisivanju odgovora na papir, koje je u određenoj mjeri narušilo prirodnost situacije. Također je važno istaknuti da su sugovornici koji su na snimanje pristali trenutno u kasnima dvadesetim godinama života, dok su oni koji snimanje ipak nisu mogli prihvatiti mlađi, odnosno u ranim su dvadesetima godinama. Provedena su, dakle, ukupno četiri polustrukturirana intervjua, od kojih su dva snimana diktafonom, a dva provedena uz vođenje bilježaka tijekom i nakon intervjua.

Pri konstrukciji protokola, cilj je bio sugovornicima omogućiti što slobodnije izražavanje i spontan tok misli kako bi se stekao što dublji uvid u to što za njih znači biti dio Torcide. Također, sugovornike sam nastojala, na što prirodniji način, usmjeravati prema temama relevantnim za analizu. Tijekom samog intervjua, nastojala sam protokol prilagoditi profilu sugovornika, u smislu da sam pratila njegov tijek misli koristeći neformalne izraze i pričajući u slengu kako bih ostvarila prijateljsku atmosferu.

Intervjui su provedeni tijekom lipnja i srpnja 2019. godine. Kroz čitav proces istraživanja poštivale su se etičke norme, obavijest o kojima je višestruko ponavljana, s obzirom na iskazano nepovjerenje ciljane populacije. Sugovornici su upoznati sa svojim pravima, kao i s onim što se od njih u istraživanju očekuje i sa prirodom istraživanja općenito. Osigurana je potpuna anonimnost, a identitet sugovornika ni u jednom aspektu istraživanja nije otkriven. Tijekom procesa transkribiranja intervjua izostavili su se njihovi osobni podaci, kao i svi podaci koji bi implicitno mogli navoditi na to o kome se radi. Od sugovornika se dobio obaviješteni pristanak, potvrđen pisanom izjavom. Intervjui su snimani diktafonom te transkribirani i kodirani, nakon čega su snimke izbrisane.

4. Rezultati i rasprava

Kroz provedene intervjuje s pripadnicima Torcide utvrđeno je da fascinacija navijačkim svijetom uglavnom počinje u ranom djetinjstvu. Sugovorniku_1 je odlazak na jednu utakmicu s ocem bio dovoljan da shvati da se upravo tome želi posvetiti i u potpunosti postati dijelom svijeta koji tada još nije mogao ni razumjeti.

To kreće još od malih nogu... prvi put kad san iša kad me je otac vodia na utakmicu ko dite...i kad san uša na tribinu i pogleda sjever... to mi je bilo u glavi „šta je ovo“... svi plješću navijaju... teško oduševljenje... i odma san tu ono vidia tia bi bit dio ovoga... znači, izbezumilo me. Tu uša na tribinu na zapad, i onda gledan kad smo ušli na sjever, još ono sa teškin nekin strahon i brutalno mi je izgledalo... baš brutalno i oću bit dio ovoga. (Sugovornik_1).

Nakon inicijalnog oduševljenja, sugovornici se u školi počinju družiti s ostalim istomišljenicima i sklapaju prijateljstva na osnovu navijačkih preferencija. S vremenom vršnjaci zamijenjuju roditelje, a fascinacija i uključenost u navijačke aktivnosti rastu. Kroz redovita druženja na utakmicama, jednoglasna navijanja, skandiranja i pjevanja, stvara se snažna kolektivna energija, za koju se u literaturi navodi da postaje osnova za formiranje novih prijateljstava među navijačima (Cleland i dr., 2018). Provedeni intervjui su pokazali da se i postupnim ulaskom u svijet Torcide širi krug poznanstava, a intenzivnim druženjem s ostalim navijačima, podržavanje nogometnog kluba postaje dio identiteta. Utakmice se više ne propuštaju, a navijač počinje pratiti svoj nogometni klub i na gostujućim utakmicama.

I onda tako kako rasteš u školi, imaš u školi u razredu isto prijatelje svoje, „šta ćemo očemo ić na utakmicu“, peti šesti razred, to su one godine..“očemo na utakmicu, idemo na utakmicu“ i onda lagano tako kreneš, dođeš na sjever, gledaš ono doli kod vođe... to ti je u očima ono, oćeš bit dio toga, navijaš i tako ideš non stop, ideš, ideš... i onda uđeš, dođeš u neke godine, sedamnaest, osamnaest i uđeš u stariju ekipu, tu u kvartu koji su već u tome, koji idu i oćeš bit dio toga i tako kreneš „mogu li ja ić s vama na iduće gostovanje“... „možeš“ i onda ideš s njima na prvo gostovanje... vrh isto ono... doživljaj je samo takvi, ono... dio si ekipe, je li? I tako to krene. I onda samo ideš dalje, dalje, dalje imaš svoju ekipu, ideš dalje i upoznajesh ljude, već... kad ideš ka tako se to... znači moraš bit na svakoj, svaka utakmica – domaća, gostujuća. I tako viđaš ljude oko sebe koje... jer sam znaš po sebi da si ti na svakoj... i onda na svakoj toj utakmici vidiš iste ljude oko sebe, vidiš da su i oni takvi. I onda se upoznaš s ovin, upoznaš se onin... i tako postaneš dio toga. (Sugovornik_2).

Iako navijač kroz zajednička druženja upoznaje druge navijače iz raznih gradova i regija, u literaturi se navodi da se najsnažnija prijateljstva formiraju između navijača koji žive u istoj četvrti (Perasović i Mustapić, 2013). Najviše vremena provodi se s njima, navijači koji žive u četvrti zajedno odlaze na gostujuće utakmice te donose važne odluke.

To ti je ekipa tvoja... s kojima ideš... znači to je ekipa s kojima ideš, ali... ekipa su ti svi ti ljudi u biti... ali onaj s kim ideš... ideš s ekipom iz kvarta. Tako i taj kojeg vidiš na tribini, on ide sa svojim ekipom iz kvarta... znači to je sve ekipa... mi smo ekipa Mertovak, ovo su ekipa Pujanke, ovo su ekipa Skalice, ovo je ekipa Split 3. Ti znaš te ljude, kad dođeš svi smo Torcida Split, ali idemo... svaki ide sa svojim ekipom. (Sugovornik_4).

A najviše s ljudima iz kvarta... a normalno, imaš masu tih druženja cile grupe, znači ideš na turnire, grupa radi turnir za svašta nešto šta triba. I imaš... puno grupa organizira tih stvari da si u biti non stop u društvu, i sa tim drugim ljudima mimo utakmica jel... klub navijača, turniri i pogotovo ako s nekim ostvariš sa strane ono... bolji odnos nego sa ostalima, da priđeš ono na privatnu... da si s njim... da ga ne vidiš samo tad nego da si posta s njim toliko dobar da ga zoveš, „idemo na kavu, idemo vanka“ i tako ono... tako sklapaš ta prijateljstva. Al u biti tvoj korijen je kvart, s tim ljudima si svaki dan, ono... nevezano, znači, ekipa tvoja, kvart, s njima si svaki dan, od jutra do navečer... to su, to je tvoja, jel... Ali napraviš kontakte, stvore se kontakti sa strane, s ljudima, šta ti kažen, s nekim malo bolji, s nekim malo ono... znači s nekim stvoriš takvi kontakt da se čujete non stop ono... nevezano, a s tim drugim šta nisi takvi kontakt si isto vrhunski, al ga vidiš samo kad je nešto u vezi grupe, jel. (Sugovornik_2).

Iako navijač najveći dio svog slobodnog vremena provodi u društvu drugih navijača, on također održava odnos i s prijateljima koji nisu unutar Torcide. Sugovornici naglašavaju da njihov odnos s drugim prijateljima, izvan navijačkog konteksta, ne pati zbog uključenosti u skupinu. Međutim, također naglašavaju da se ipak radi o ljudima koji, iako u manjoj mjeri, podržavaju isti nogometni klub. Stoga se, kao što to ranije navodi i Lalić (2011: 116), može zaključiti da se pripadnici Torcide uglavnom ne druže s ljudima koji su u potpunosti isključeni iz svijeta navijanja, ali održavaju odnos s „članovima-simpatizerima“, koji se u navijačke aktivnosti povremeno uključuju, ovisno u uspjesima kluba.

Imaš dosta prijatelja koji su ti prijatelji cili život, koje znaš cili život, a jednostavno nisu... ne vide se u tome. On navija za Hajduk, ali on neće radi tog Hajduka se odricat masu stvari šta ćemo mi na primjer, koji smo više zagriženiji za to. I on navija za Hajduk, al on neće ić a gostovanja sad svaku utakmicu, neće ić... a tog čovika znaš cili život i s tin čovikon si prijatelj i s njim se družiš bez obzira na Hajduk. Neš ti njega... ja neću njega distancirat od sebe zato jer on nije dio ovoga šta san ja. To nema šanse, to... to bi bija debil ako bi to napravija. (Sugovornik_1).

A normalno da imaš... pa ka šta san masu vrimenta s njima provodija, tako san i sa njim u drugoj situaciji, koja nije... s ovin san provodia vrimenta samo šta je navijačka priča. A isto tako san s ovin provodia vrimenta šta nije navijačka priča... u nekin drugin kontekstima. I znan na primjer, tog čovika šta nije taj đir puno puno više, nego ovoga šta je, jel, u tome. (Sugovornik_4).

Budući da pripadnost Torcidi dolazi na prvo mjesto, ispred školskih i obiteljskih obaveza, u životu mladog navijača ubrzo se počinju javljati konflikti i nesuglasice s roditeljima, koji ga nastoje od takvog stila života odvratiti koristeći se pritom raznim mehanizmima. Roditeljski autoritet više nema utjecaja na mladog navijača, kojem je sada prioritet sudjelovanje u navijačkim ritualima i druženjima s ostalim pripadnicima. Kao što navodi i Lalić (2011), s obzirom da oni navijači koji su prisutni na svakoj utakmici uživaju veći kredibilitet u skupini, mladi navijač će svjesno zanemariti roditeljske zabrane i otići na svaku, domaću i gostujuću utakmicu, kako bi se dokazao pred skupinom. Kao što je vidljivo u primjeru drugog sugovornika, pojedini roditelji se s vremenom moraju pomiriti s činjenicom da su nemoćni i jednostavno početi prihvaćati navijački stil života svog djeteta.

A familija... familija ovi... normalno, ko i svaka vjerojatno... kako je i meni tako je i svakon drugon čoviku ono... Ne može ti zabranit to... to ti on ne može zabranit, a ako... on je protiv toga da ti to radiš, al on ti ne može to zabranit, ako ti oćeš, ti ideš, bez obzira na njega. I onda ti brani, brani, brani i s vrimenon jednostavno se s tin pomiri i... onda postane dio toga da te na kraju čak i podržava u tome. Kad vidi da on, da se na to ne može utjecat i to... onda, jebiga, normalno da ti brani, „di ćeš sad gori, di ćeš gori, imaš para?“ ... i onda nekad pitaš kad nemaš pa... „jel moš dat, stari, majko“, „jel to za Hajduka? Ne dan, ne dan“, „dobro, ništa, nema veze“, onda „kako ćeš bez para? Nemoj ić gori, to ti ne triba u životu“ ... pa dođe prva prijava, pa „zašto to radiš? Zašto ti to triba?“ i onda tako s vrimenon samo postanu dio tebe, ono... I u početku je priča, „nemoj, nemoj, nemoj“, znači sve radi

da te odvuče od toga, a na kraju, nekon vrimenta nekog, jel... kad svati i vidi da nema smisla... primjer meni, ono..., stari, uvik brani uvik brani i sad, kad oden negdi na utakmicu, „ajde pazi se, dobro se naoružaj, bude li šta nemoj da vas pribiju, ubijte ih, jebite in mater“, znaš ono, taj đir. I onda on pročita negdi, privedo ovo ono, „aj daj samo mi se javi jesi ti među ovima, vidija san ovo na vijestima, jel te uvatilo, šta je bilo? Jeste ih ubili?“ znaš ono, postane dio toga, jel... jebiga. (Sugovornik_1).

Bolilo me briga šta je familija, je li, ka kontra toga, baš me nije ono... obadavalo dva posto. I onda oni, jebiga, postanu dio tebe. Mater evo, mater na primjer, kad me nema doma, radi ono posteljину, krevet, digne ovi madrac, nađe doli baklju, kostolomac, sto puta i drogu, nebitno... dođe pretres kuće, ja spavan, probudi me, sama me diže iz kreveta, sama diže ovi jorgan, uzima to sve i baca u vrt, znači razumiš ono... staje sto posto uz tebe, posli „kako te mater spasila, zna mater sve šta ti imaš u sobi haha, sve ja pronjuškan sve..“ ... znaš ono.. ona znači stane jel, ka za mene. (Sugovornik_2).

S obzirom na to da većina pripadnika Torcide počinje ulaziti u skupinu još u srednjoj školi, kada nemaju vlastite prihode, financiranje brojnih navijačkih putovanja može biti izazov za mladog navijača. Štoviše, čak i kada obiteljski budžet to dopušta, roditelji nerijetko zabranjuju odlaske na gostujuće utakmice i odbijaju ih financirati (kao što je primjećeno kod Sugovornika_1). Nedostatak financijskih sredstava uglavnom neće navijača spriječiti da ode na utakmicu, a sitne krađe po benzinskim postajama i trgovinama unutar i izvan Hrvatske, postaju dio uobičajene prakse.

Ti ako oćeš, ti moš otić na gostovanje bez kune, možeš. A kad imaš para, ti ćeš na ton gostovanju..., znači kad ideš na gostovanje bez kune, onda ćeš ukrast 5 pivi, užicat ćeš prijatelja 50 kuna, 100 ako ti triba za duvan, ne znan, uvik ćeš se snać, imat ćeš sve šta imaš i kad imaš para. Kad imaš para onda te neće ispast jedno gostovanje, odi po Hrvatskoj, ispod 500 kuna. Znači onda sve to šta bi se snalazija kad nemaš, kad imaš sve ćeš to platit jel, nije ti potriba sad jel... i onda kad sve te potrebe svoje šta želiš, kad ideš, kad tribaš plaćat, neće te izać gostovanje ispod 500 kuna. Ali, isto ćeš imat i kad ideš bez kune, jel. Uvik ćeš se izborit za ono šta ti triba, šta želiš, uvik ćeš se snać, izborit, sad na koji način, jebiga to je druga stvar, al ćeš doć do toga. (Sugovornik_1).

Po Europi to su ono, brutalno drske krađe, to uzimaš i ne sakrivaš se da uzimaš, tu jebiga, to prolazi, tu ti jebiga, vidi da si ukra 10 pivi i sad on, njemu se ne isplati zovnit nekoga. I kad zovne policiju, kad reće, ukrali su ne znan, da nije neki iznos, šta će oni sad ulazit na autoput. A po Hrvatskoj se ono sakrivaš, ideš da te ne skuže. Upadneš koji put, normalno, zna se nekad desit, neš upast u neki ozbiljni problem, ako te uvati, reć će ti da to vratiš i ideš ća, neš sad imat neki veliki problem. (Sugovornik_3).

Kad vidimo da možemo, onda idemo besramno, kad znaš da možeš. Na primjer, sad dođeš u Austriju, granica ti je za 10 kilometara. Ti staneš na pumpu, jebe te se, uzimaš boli te kurac i prolaziš granicu nakon 15 minuti i gotovo, di si šta si. A ovako jebiga, uvik ideš na to da te se ne skuži, uvik se sakrivaš, al teško da će te ko skužit kad uđe, jel 10-20 ljudi u iston momentu unutra, ne mogu oni sve ispratit, uvik možeš ono... i pola ljudi, ako uđe 20 ljudi, 10 će ih platit sve šta uzmu, a ostalih 10 šta nemaju će odrađivat jel. I onda ono uvik, on to kad skuži, već je kasno kad skuži. (Sugovornik_4).

Navijačke aktivnosti također nerijetko vode do okršaja s policijom, ali upravo tučnjave s policijom i kaznene i prekršajne prijave povećavaju reputaciju i ugled unutar grupe, kao što to navodi Lalić (2011).

Nije ti problem pritvor... mislin nije ti problem, problem ti je, napravit ćeš sve da ne dođe do toga, al ako do toga dođe, normalno, tako je kako je, izdržat ćeš. (Sugovornik_3).

Zagriženi navijač je spreman pretrpjeti i zakonske sankcije koje mogu ostaviti ozbiljnije posljedice u daljnjem privatnom i poslovnom životu. Sugovornik_1 navodi kako zakonsko kažnjavanje, koje doživljava većina pripadnika Torcide, djeluje ograničavajuće na mogućnost budućeg zaposlenja.

Pa ovisi koji je posa, znači uglavnon, neki ozbljniji posa, jel, amo reć posa šta se tiče, posa šta je državna firma, ili gradska, ta firma kad te ide zaposlit traži potvrdu o nekažnjavanju. Ti ako si u tome, velika velika većina je kažnjavana i znači ti ne moš izvadit tu potvrdu. I ti se automatski ne moš zaposlit u nekoj državnoj firmi ili nekoj firmi koja izričito traži taj papir da nisi kažnjavan. Eto, to je minus toga. A privatne firme, ostale, ne znan ovi kafići, prvatne firme, većina ih ne traži taj papir i većina, neće in bit problem kad znaju šta si ti, ko si ti, prilagodit će se tebi. Ti kad

se zapošljavaš, tražit ćeš odma u startu njega, već mu reć uglavnon vikendon želin slobodan dan da mogu otić i on, ako se to njemu ne sviđa, on ti reće ne može tako i ništa, ti se neš nać sa njin, al uglavnon će se ono jel, prihvatit to, dogovorit će se s tebon je okej, „kad ti triba“, jel „kad je utakmica triba mi slobodno“, on to dozvoljava i nema problem, ako vidi da si normalan radnik, normalan momak prihvati i to je to. Al je problem jel, sa državnin firmama, je li gradskin, i ostalin firmama koje žele taj papir. A većina ne može izvadit taj papir jer su kažnjavani.
(Sugovornik_1).

Iako se odnosi u Torcidi temelje na egalitarizmu i spontanosti, ipak postoji hijerarhija među članovima na temelju ugleda i statusa unutar grupe (Lalić, 2011). Prestiž unutar skupine mjeri se količinom posjećenih domaćih i gostujućih utakmica. Ako mladi navijač nastoji biti primijećen, mora biti prisutan na svakoj utakmici te se iskazati u svakoj tučnjavi. Sudjelovanje u navijačkim ekscesima i incidentima, pogotovo onim koje policija kažnjava, najbrži je način izgradnje reputacije u navijačkom svijetu. Međutim, od starijih navijača, koji već uživaju poštovanje mlađih na temelju prethodnog staža u grupi, i dalje se očekuje jednako intenzivno sudjelovanje u radu skupine.

U toku tuće prva crta se izmjenjuje, nisu uvik oni šta su krenili prvi, za po minute ili minutu tučnjave oni više nisu prvi. Znači non-stop si, ali normalno, kad se želiš dokazat moraš sudjelovat, ko i svi, i oni ko se ne mora dokazat više, ko se već dokaza dosta puta mora tu bit, a pogotovo ti koji si, amo reć ja iman već 5, 6, 10 tučnjava iza sebe i moja je dužnost da se tućen, a onaj kojemu je to prva tučnjava, on pogotovo mora bit još luđi nego ja i bit kraj mene još više i moraš ić svaku utakmicu, to je jedan dio di dižeš respekt, znači moraš bit svaku, svaku, svaku utakmicu, u svakoj šemi, sudjelovat u radu grupe, moraš bit viđen u svin događajima šta se tiću grupe, moraš bit viđen znači moraš sudjelovat u svemu. I tu dižeš respekt, da taj stariji... da ti više nemaš respekt prema njemu nego da on ima respekt prema tebi.
(Sugovornik_4).

Pa ne moš gledat mlađeg i starijeg na isti način jer taj stariji je proša dosta toga više nego šta je proša taj mlađi i normalno da ćeš drugačije gledat tog starijeg, al i tog mlađeg gledaš sa respekton ako vidiš da je on tu i da želi i da je svaki put tu i da se trudi jel, kako bi ti reka. Normalno, nema veze šta je mlađi imaš respekt prema njemu kad vidiš da želi, kad vidiš da je tu svaki put i non-stop. Ali ne moš ga gledat isto, normalno da ga ne moš gledat isto ko nekog starijeg, ali ne gledaš ga ništa

drugačije ili potcjenjenije nego šta gledaš tog starijeg i čak će on napraviti i više nego šta će napraviti taj stariji u ton momentu. Ali ono, taj stariji je proša pun kurac toga više nego taj mlađi na primjer, uvijek ćeš imati respekt prema njemu, ali isto tako imat ćeš respekt i prema mlađem jer vidiš da je tu, da oće. (Sugovornik_3).

Jednako kao što sudjelovanje u tučnjavama i raznoraznim neredima afirmira i podiže navijačev položaj u skupini, tako pokazivanje straha pred protivnikom ili policijom vodi do izravnog isključivanja iz grupe. Najstrože sankcije pritom slijede onom ponašanju koje šteti čitavom kolektivu, dok se osobne razmjere između navijača rješavaju neovisno o grupi.

A da pobigne u tučnjavi, na primjer... da... a to u biti jedino, jedina stvar. Ako ispadne pička, a sad, ako ispadne šupak u toj situaciji ili u nekoj drugoj situaciji ili, ne znan, ako na policiji druka, ako se pripadne, takve neke stvari, on tu gubi respekt, po meni. Ako ja njega vidim da on biži u tučnjavi dok se ja tučen, on je za mene više gotov, ja neman s njim više šta pričati. Ako on na policiji, ne daj bože, to je najgore, reče, spomene moje ime ili, ne znan, spomene ime nekog drugog ili oda nešto šta ne bi smija odat, pripadne se, u tim stvarima gubiš, ako ukradeš nešto od svih, od grupe ako ukradeš, ako privariš, ne pojedinca... ako privariš pojedinca to je druga stvar, to na osobnoj bazi rješavaš. Ali ako napraviš neki propust šta se tiče cile grupe, eto to su te neke stvari di gubiš respekt. (Sugovornik_1).

Prema Laliću (2011), nogomet je, od samih svojih početaka, sport obilježen tjelesnim nasiljem te stoga ne čudi što je svakodnevnica navijača i danas obilježena učestalim fizičkim i verbalnim nasiljem. Iako se navijačke tučnjave naizgled čine spontanima i nepromišljenima, one su rezultat pažljive i detaljne organizacije. Međutim, tučnjave između navijačkih skupina nikada nisu dogovorene, svaka skupina tijekom dana održavanja utakmice pažljivo prati svoje suparnike i analizira njihove kretnje kako bi ih uspjela presresti i poraziti. Moglo bi se reći da navijačke tučnjave predstavljaju ritual koji jača grupnu koheziju i solidarnost te afirmira moć nad protivničkom navijačkom skupinom. Analize verbalnih izjava nogometnih navijača u Engleskoj pokazale su tako da se nogometni huliganizam uglavnom svodi na maskulinitet, borbu za teritorijem i uzbuđenje, a tučnjave predstavljaju ključan izvor značenja, položaja, reputacije i emocionalne nabijenosti (Smith, 2010). Prema Laliću (2011), ekspresija tjelesnog nasilja, uz vizualnu i verbalnu ekspresiju, predstavlja vrhunac navijačkog rituala. Ranija istraživanja nogometnih navijača u Engleskoj pokazala su da oni navijači koji se najčešće uključuju u tučnjave smatraju agresivno ponašanje integralnim i neizostavnim dijelom odlaska na nogometne utakmice (Dunning, Murphy i Williams, 1986). Takav tip navijača, kojem je

fizičko nasilje sastavni dio navijačkog iskustva, prisutan je i u Torcidi, o čemu svjedoči odgovor jednog od sugovornika (Sugovornik _4), koji tvrdi da mu najdraža navijačka iskustva predstavljaju sve dobivene tučnjave, dok su ona najgora upravo izgubljene tučnjave.

Mi smatramo da to nije navijački, da to nije „ultras“ dir kad se tuče dogovaraju. I tuče se dešavaju, jel, kad se sretnemo, ako se sretnemo. I kad mi vama napravimo sačekušu, jel, skupi nas se 50, vi igrate u Vinkovcima, mi iz Splita, nas pedesetak dođe na po puta Vinkovaca iz Zagreba, i takve akcije se dogovaraju dosta vremena, to nije jel, preko noći. To kad se odluči na tako nešto to traje, i svaki se detalj, sve se zna. I napraviš sačekušu. Znači, oni kad njihova utakmica završi, ti znaš put kojim se oni vraćaju doma i negdi na po puta, kad smatraš da više neće imat policijsku pratnju, da će znači bit sami tu na cesti, ti na toj lokaciji, ovi... radiš sačekušu. (Sugovornik_2).

Znači, kad igra Hajduk s Dinamon u Zagrebu i nas 30-40 iz grupe se odvojimo od ostatka grupe, imamo svoju šemu, dođemo dan prije u Zagreb, riješimo gore neki smještaj, u nekog prijatelja, dođemo dan prije u Zagreb, tu se zguzlamo u stan nas 30-40 i ujutro u 7,8 uri izletimo na njihov Trg bana, tu u centar i pojavimo se i spremni smo za šibanje. I to je znači velik pothvat, a to je na dan utakmice, kad se stvoriš u gradu od suparničkog tima... to je veliki pothvat grupe. I znači kad sad igra Hajduk protiv grupe... protiv kluba koji ima navijače. Znači priprema je taj dan, ujutro je nalaženje u 5 ujutro ili 6, znači od samog jutra. A dosta ekipe je već kroz cilu noć spremno, po cilon gradu patrolira, gleda jesu li došli, ima li nekoga, ali cila grupa se nalazi oko 5,6 uri ujutro. I uvijek imamo u gradu neki smještaj, neku lokaciju di može bit nas sto-dvista da nas niko ne primjeti, panduri, neko... i tu stojimo, i desetak ljudi je uvijek po gradu. Jedan je na rivi, jedan je na Bačama, jedan je na Matejušci, jedan na kolodvoru, par na motoru, autima... znači pokriva se cili grad. Ako, znači ako ta grupa ima plan nama, upast u naš grad i mi smo ostali spremni, tu sto ljudi, sto pedeset je uvijek spremno na toj lokaciji, i te izvidnice, tih desetak ljudi šta su po gradu, ako se nekog uoči. (Sugovornik_1).

Iako navijačke tučnjave mogu izmaknuti kontroli i nerijetko uključuju korištenje oružja poput boksera, palica i boca, određena solidarnost među suparničkim navijačkim skupina ipak postoji. Većina navijača u tučnjavama nastoji izbjeći nanošenje ozbiljnih tjelesnih ozlijeđa kao i napade skupine na pojedinca. Izvan navijačkog konteksta, navijač protivničke navijačke skupine uglavnom neće biti napadnut, pod uvjetom da na sebi nema nikakvih obilježja niti

svojim ponašanjem privlači pažnju. U tom slučaju, navijač može sam odlučiti hoće li napasti protivnika, tada se odluka ne donosi na razini skupine.

Uvik postoji solidarnosti... postoji, u nas to još uvijek postoji. Znači mi smo rijetka rijetka scena navijačka ode kod nas da nije bilo nekog smrtnog slučaja. Znači nije ga nikad bilo, to je, to je činjenica. Ali, to je baš rijetkost, znači to se desilo... a dobro ne mogu reć sad u svin državama, nije baš u svin, ali to se desilo u dosta, dosta slučajeva. U Srbiji, pogotovo u Srbiji je to svakodnevica, ako ćemo uzet njih za primjer, to je u njih svakodnevica. I svaka njihova tuča, ako nije ubojstvo, onda su teške ozljede. A u nas je, u nas postoji neki respekt, tučeš se, jebiga, tučeš se s oružjen, to je, al kad je neko na podu, imaš slučajeva, fala bogu, imaš slučajeva da će te izudarati, da će se neko iživiti na tebi, ali većina, većina ljudi te neće taknut kad si na podu i kad vide onoga koji te tuče kad si na podu maknut će ga od tebe. I ako si pa u nesvist i osta si, tvoji su, je li, se povlače nazad, a tebe je srušilo, pa si, sad si okružen svin tin protivnicima, onda, on te, on te je ugasia, ali kad te ugasia on te ide spašavati, vadi ti jezik, trizni te, budi iz nesvjesti. Znači pomoć će se, al kad dođe do tog momenta, neće te žaliti dok ne dođeš do toga, a kad dođeš do toga pomoć će ti. I normalno, i u mon slučaju osobno, a virujen i u dosta, dosta drugih. Ne iživljavaš se nikad na nekon ko je nemoćan, kad je već, jel, ispri tebe, nemoćan, neš ga udarati na podu i, dapače, pomoć ćeš mu. (Sugovornik_1).

Ja, po meni, ako ga primjetim, ode u gradu i nema nikakvo obilježje Dinama, ako je s nekin društvon i... jedan posto ne provocira, neću ga dirati, šta ja znan... pratit ću ga, ako znan da je to on. I nađen se tu u gradu i sigurno, zovnit ću još par ljudi i reć ću, taj i taj je ode. Znači može se desiti kad ja zovnen, ja ga sam neću, ako vidim da je u društvu, neman šta raditi. Ja ću ga ispratiti, ako san ga pripozna, ja ću ga pratiti, gledat di je šta radi i zoven svoje ljude. I onda kad ti ljudi dođu, onda je li, kad je nas tu 4-5, ako se donese odluka u momentu, „idemo sad, amo ća sad odraditi“, jebiga, onda idemo. Al uglavnom, ako ne provocira, ako nema nikakva obilježja, a ono... moje mišljenje je da ga se ne dira, al jebiga to je, kažen ti, od čovika do čovika. (Sugovornik_3).

Najznačajniji rekviziti kojima se Torcida koristi su navijački transparenti. Sedamdesetih godina prošlog stoljeća oni postaju sastavni dio navijačke ikonografije, a koriste se uglavnom za iskazivanje kolektivne pripadnosti (Lalić, 2011). Transparenti koji označavaju četvrti unutar Splita, ali i brojne hrvatske gradove gdje je Torcida aktivna, najvažniji su navijački simbol koji

se religiozno poštuje i štiti od vanjskih neprijatelja. Ukoliko protivnička navijačka skupina uspije oduzeti taj transparent, čitava grupa prestaje s aktivnošću. Stoga je zaštita tog transparenta na prvom mjestu svakom pripadniku Torcide.

To je pothvat, amo reć u navijačkon svijetu to vridi više nego kad dobiješ tuču. To je, amo reć vrh, najveći pothvat, jer to je ono najsvetije navijaču. Znači, on triba prije izgubit život nego izgubit taj transparent. (Sugovornik_3).

Osim grupne pripadnosti, transparenti također mogu biti sredstvo izražavanja kolektivnog stava o aktualnim društvenim temama (Lalić, 2011). Osim što pomoću transparenta izražavaju podršku svom nogometnom klubu, koriste se i porukama obješenim na tribinama kako bi izrazili kritiku i kolektivno nezadovoljstvo. Primjerice, sva četiri sugovornika su jasno izrazili nezadovoljstvo načinom na koji ih se predstavlja u medijima, a kao jedino moguće rješenje vide podizanje transparenta na sjevernoj tribini.

Oni pišu stvari koje nemaju veze sa onim šta se u biti stvarno desilo. Znači ako se potuče 10 na 10, sutra je u novinama „masa ljudi, dvije skupine od 50, 100 ljudi, naoružani bocama, pepeljarama, lancima...“. Znači uvik je veliko, veliko preuveličavanje. Al na to ne moš utjecat, ne moš, stvarno ne moš. Jedino šta moš posli dignit poruku na sjeveru pojedincima, novinarima, vridat i to je to. Tu izražavaš nezadovoljstvo, na tribini. (Sugovornik_2).

Prema građi prikupljenoj intervjuima na temelju kojih je priređen ovaj rad, najdragocjeniji trenuci u životima mladih navijača vežu se uz zajednička odlaženja na gostujuće utakmice. Odlasci na putovanja kako bi podržali ono što najviše cijene nedvojbeno se pretvaraju u osobito važne uspomene, na osnovu kojih nastaju snažna i dugotrajna prijateljstva. Štoviše, stječe se dojam da, prilikom odlaska na gostovanja, navijač više uživa u uzbudljivom putovanju do odredišta nego u samoj utakmici. Prisustvovanje ovim višednevnim navijačkim avanturama dodatno afirmira pripadnost skupini, a kroz druženja popraćena ritualnim skandiranjima i pjesmom pojačava se solidarnost među pripadnicima.

To su jel, posebni momenti. Ako je neka duga relacija onda uglavnon grupa ide avionon, to onda i nije neka avantura jer ti onda tu dođeš, odradiš utakmicu i vraćaš se nazad. Znači nećeš ti, nema tu neke jel, a ako je nešto bliže, ne znan tipa Austrija, Njemačka onda većina ekipe ide ceston i onda tu, tu su posebne priče. Svaki put je svaka utakmica drugačija, na svašta naletiš, svaki put ima svoju neku priču, ono neku svoju ludost, al uglavnon je svako puno avantura. Sad jebiga, ako

ono, ne moš sad ti... ja ti ne mogu sad pričat šta je bilo ode, šta je bilo ode, šta je... i pola se i ne sićan, al svaka je ono, svoja bolest. Kad si s nekin, kad voziš, kad ideš na put koji traje dva dana. Tu, u ton putu, svašta se desi, svašta živo se tu izdešava. (Sugovornik_2).

Uglavnon se ide kombijima jel, se ekipon, uglavnon 9-10 ljudi. U dosta slučajeva u ton kombiju bude i po 12, 13, 14 ljudi. I ovi... ništa, u kombiju atmosfera navijačka. Uvik se pije jel, alkohol, droge, svega jel, to je tako, takvi je štimung. I atmosfera nabrijana, ideš na Hajduka, cilin puten si, amo reć nabrijan, tražiš, jer jel, ti u biti i tražiš neke jel, neke pizdarije. Čin kreneš ti to želiš. I onda tome težiš... da si uvik spreman ako se to desi. I kako ko jel, od čovika do čovika, ovi voli pit na gostovanju, ovi se voli drogirat, ovi voli jest i pit vodu, svak ima neki svoj đir šta voli. I tako, ali je zabava, čin si u vozilu sa 10 i više ljudi istomišljenika to je uvik, uvik je ludilo, uvik je zabava. (Sugovornik_4).

Iako je aktivno sudjelovanje u radu Torcide u životu mladih navijača nedvojbeno na prvom mjestu, svjesni su dugoročne neodrživosti takvog životnog stila. Sazrijevanjem i ulaskom u svijet odraslih, prioriteti navijača se mijenjaju, a njihova mjesta u skupini sada preuzimaju mlađe generacije. Međutim, svi su sugovornici naglasili kako ljubav prema skupini nikada neće prestati te da će, bez obzira na godine, podrška voljenom klubu trajati vječno.

A nećeš bit uvik u tome, bit ćeš uvik u tome, ali nećeš sudjelovat toliko koliko si sudjelova od 18e do 25e recimo, pa i do 30e amo reć. Ali ni iza 25e nećeš sudjelovat toliko koliko si sudjelova do tad, to su amo reć neke godine granične. Uvik ćeš sudjelovat, uvik ćeš bit dio toga, ali tad već ulaziš u neke godine kad većina ljudi stvara familiju, ima ženu, dobiva dicu, uđe u neke ozbiljnije godine, vidi da mu to čak nije više na prvon mistu nego se posveti svom osobnom životu i onda isprati to sve skupa koliko mu dopušta taj osobni život. (Sugovornik_1).

... jer dolaze puste mlađe generacije koje su onoliko lude koliko si i ti bija u tin godinama, tako to ide i to tako funkcionira. I ti si tu, non-stop, daleko od toga, al više ne sudjeluješ toliko u tome, al te minja neko drugi, i tako to ide. Znači ti ćeš sudjelovat u tome kad možeš, al ti više nije to na prvon mistu jer jebiga, imaš odgovornost prema nečemu drugome, imaš doma ženu, dite, imaš siguran posa, znači to su te neke stvari koje ne moš riskirat, a do tad to nisi ima i moga si, nisi ima šta izgubit. A onda se minja priča, ne može to više bit na prvon mistu, onda ti

je na prvom mjestu dte, žena i posa, a ovo stavljaš u neki drugi plan i sudjeluješ u njemu kad možeš i koliko možeš (Sugovornik_3).

A onda imaš ispod sebe tu generaciju koja je sad u tom momentu u kojem si ti bija unazad par godina i iša na svako gostovanje, bez obaveza prema ikome i ne briga te oće li danas sutra završit na robiji jer je spreman na to jer nema obavezu prema ikome. Pomiriš se da je to iza tebe da je tvoje vrime prošlo, al taj respekt prema tebi ostaje, al tvoje vrime je prošlo i dolaze novi. Ti ako si hara, ako si uvik bija navijač, nikad nisi ispa šupak, uvik se potuka, nikad nisi druka i izadeš iz toga, ekipa te svaća i gleda te sa respektom jer se zna da si ti bija taj i da si hara... (Sugovornik_2).

5. Zaključak

U ovom su završnom radu prezentirani rezultati kvalitativnog istraživanja provedenog metodom polu-strukturiranog intervjua s četiri pripadnika navijačke skupine Torcida. Kao što je izneseno na početku rada, cilj istraživanja bio je opisati iskustvo pripadnosti navijačkoj skupini Torcida, a svrha pridonijeti spoznajama o toj navijačkoj skupini u aktualnom razdoblju.

U pokušaju odgovora na istraživačka pitanja o tome što pripadnicima Torcide znači pripadnost toj skupini, te kako percipiraju odnose u navijačkoj skupini u usporedbi s onima u ostalim sferama života, pokazalo se da intervjuirani pripadnici Torcide nisu u svojim odgovorima tematizirali teme koje bi se ticale organizacije nogometnog kluba Hajduk, kao ni druge teme koje se tiču sfera života izvan navijačke skupine. Činili su to samo u onoj mjeri u kojoj se to odnosi na njihovu vlastitu obitelj i način na koji vide vlastitu budućnost (koja također uključuje neki oblik povezanosti s navijačkom skupinom, čak i kad ona ne bude onako intenzivna kako je to moguće u dobi do 25 ili 30 godina).

Drugim riječima, u građi prikupljenoj intervjuiima pokazalo se da je iskustvo pripadnosti navijačkoj skupini intervjuiranima važnije od referenci na „vanjski svijet“. On se, ako je tako moguće reći, vidi kao svojevrsna pozadina za aktivnosti unutar navijačke skupine, koje su u središtu pozornosti. U tom smislu, moglo bi se načelno reći da u osjećaju pripadnosti navijačkoj skupini u današnjem vremenu nema velikih razlika u odnosu na vrijeme o kojem je empirijsko

istraživanje Torcide provodio Lalić (2011), ili teme povezane s nogometnim navijačima koje se obrađuju u literaturi citiranoj u radu.

Analizom i kodiranjem prikupljene građe utvrđeno je ono što je izneseno u raspravi uz rezultate, a sažeto se iznosi u nastavku ovog Zaključka. Ponajprije se može reći da je istraživanjem utvrđeno da privrženost nogometu i oduševljenje navijaštvom uglavnom počinju već u ranom djetinjstvu budućih navijača. Također je primijećeno da pripadnost skupini nerijetko sa sobom donosi brojne izazove, od sukoba s roditeljima koji mladog navijača bezuspješno nastoje kontrolirati, pa do ozbiljnijih okršaja s policijom koji mogu rezultirati i zatvorskom kaznom.

Usprkos svim poteškoćama, zajedničkim sudjelovanjem u radu skupine kao i intenzivnim druženjima sa istomišljenicima, među članovima skupine stvaraju se čvrsta prijateljstva i osjećaj zajedničke pripadnosti. Iako poznanstva među pripadnicima nastaju na osnovi pripadnosti skupini, najčešće u gradskoj četvrti u kojoj navijači žive, jednom stvorena prijateljstva održavaju se i izvan navijačkog konteksta.

Pemda se ekscesi fizičkog nasilja i brojne tučnjave različitih navijačkih skupina doimaju spontanima i nepromišljenima, istraživanje je pokazalo da u pozadini svakog Torcidinog pothvata postoji detaljna organizacija. Odluke unutar skupine donose se na osnovi suglasnosti većine koja se na individualnoj razini ne propituje. Ukoliko navijač nastoji izgraditi vlastitu reputaciju unutar skupine te poboljšati svoj status, on mora prisustvovati svakoj domaćoj i gostujućoj utakmici, te mora također dokazati hrabrost u tučnjavama sa suparničkim skupinama. Jednom utvrđen položaj u hijerarhiji Torcide nije fiksna te zahtijeva stalnu afirmaciju i jednako intenzivnu angažiranost ukoliko se postojeći status želi zadržati.

Također se pokazalo da apsolutna uključenost u navijačku skupinu ipak nije vječna, nego slijedi uobičajenu klasnu i rodnu trajektoriju. Prema iskazima sugovornika, ulaskom u kasne dvadesete godine života, većina navijača počinje se posvećivati osobnom životu, a pripadnost skupini više nije na prvom mjestu. Privrženost voljenom nogometnom klubu još je uvijek prisutna, ali odlasci na utakmice i sudjelovanje u tučnjavama prestaju biti prioriteti.

Na koncu valja napomenuti da je prikupljanje podataka za ovo istraživanje nije bilo jednostavno, budući da pripadnike navijačke skupine Torcida karakterizira nepovjerenje i skeptičnost prema ljudima izvan skupine. No, to samo može biti poticaj daljnjim istraživanjima pripadnika Torcide, od kojih valja očekivati spoznaje koje će proširiti one iznesene u ovom radu. Pritom bi osobito poticajno bilo istražiti pripadnike navijačke skupine u drugim

gradovima u Hrvatskoj, kao i skupine koje su slabije zastupljene no ipak nazočne u članstvu (žene, pripadnici elitnih profesija).

1. Prilozi

a. Prilog 1

OBAVIJEST O ISTRAŽIVANJU

Poštovani,

Pozvani ste sudjelovati u istraživanju za potrebu izrade završnoga rada na Odjelu za sociologiju Sveučilišta u Zadru. Tijekom akademske godine 2019. istraživanje provodi Adriana Petra Blažević pod mentorstvom mr. sc. Mirka Petrića. Tema istraživanja je iskustvo pripadnosti navijačkoj skupini „Torcida“.

Ukoliko na to pristanete intervju će biti sniman diktafonom i transkribiran. Ako želite, moći ćete ga naknadno dobiti na uvid kako biste mogli utvrditi vjerodostojnost navedenih odgovora. Također, audio zapis našega razgovora moći ćete dobiti na uvid.

Vaš identitet i povjerljivost Vaših odgovora bit će u potpunosti zaštićeni. Kroz čitav transkript vaše ime, kao i ostali osobni podaci, bit će predstavljeni pod pseudonimom. Ukoliko to zatražite, imat ćete uvid u izvještaj istraživanja, kao i u završni rad.

Za bilo kakve daljnje informacije, možete me bez oklijevanja kontaktirati na broj 095 357 5720 ili putem e-mail adrese: adrianapblazevic@gmail.com

Također možete kontaktirati i mentora završnoga rada putem elektronske pošte na adresu: mpetric@unizd.hr

b. Prilog 2

SUGLASNOST ZA SUDJELOVANJE U ISTRAŽIVANJU

u svrhu izrade završnoga rada na Odjelu za sociologiju, Sveučilišta u Zadru, ak. god. 2019.

Ime sugovornika/ce: _____

Istraživačica: _____

1. Pristajem sudjelovati u istraživanju. Obaviješten sam o pojedinostima istraživanja i o njima posjedujem odgovarajuće pisane i usmene informacije.
2. Dopuštam istraživačici da koristi podatke dobivene putem intervjua.
3. Potvrđujem da:
 - a) Razumijem da je moje sudjelovanje dobrovoljno i da se mogu povući u bilo koje vrijeme bez navođenja razloga i bez ikakvih posljedica.
 - b) Podaci intervjua bit će korišteni isključivo u svrhu ovog istraživanja.
 - c) Povjerljivost podataka zajamčena mi je prema etičkim pravilima znanstvenog rada.
 - d) Obaviješten sam da će se kroz intervju voditi bilješke o mojim odgovorima.
 - e) Razumijem da nijedan dio razgovora koji će biti korišten za publikacije neće sadržavati podatke koji bi mogli ukazivati na moj identitet.
 - f) Razumijem da će podaci iz razgovora (transkripti i audio snimke) biti sigurno pohranjeni na primjeren način.

Potpis _____

(Sugovornik/ca)

Potpis: _____

(Istraživačica)

Mjesto i datum: _____

c. Prilog 3

PROTOKOL

ULAZAK U NAVIJAČKU SKUPINU

1. Kako i kada ste postali član navijačke skupine Torcida?
2. Kako ste odlučili ostati unutar nje?
 - a) Što vam se svidjelo? Što je bilo presudno za ostanak? Što vas je potaknulo na ostanak?

OBITELJ I PRIJATELJI

1. Koliko vremena provodite sa prijateljima iz navijačke skupine?
2. Družite li se i izvan navijačkih aktivnosti?
3. Družite li se s ljudima koji ne pripadaju navijačkoj skupini?
 - a) Ako se družite i s drugima, kako ste stekli te prijatelje?
4. Kako vaša obitelj vidi vašu pripadnost navijačkoj skupini?
 - a) Podržavaju li vas u tome?

ISKUSTVA

1. Možete li ukratko opisati vaš dan prilikom održavanja utakmice u vašem gradu?
 - a) Kako se pripremate?
2. Možete li izdvojiti jedno vama najbolje/ najdraže navijačko iskustvo? Kad vam je bilo najbolje?
 - a) A najgore?
3. Možete li opisati vama najdraže navijačko putovanje?
 - a) A ono koje vam je bilo najgore?
4. Zahtjeva li pripadnost navijačkoj skupini mnogo novca?
 - a) Jeste li se ikada morali snalaziti bez novca?

POTEŠKOĆE

1. Je li vam pripadnost navijačkoj skupini ikada izazvala neke poteškoće?
2. Jeste li zbog svoje pripadnosti navijačkoj skupini imali problema?
 - a) Jeste li imali problema u odnosu sa roditeljima ili prijateljima?
 - b) Možete li opisati te situacije/tu situaciju?

RADNE BIOGRAFIJE

1. Čime ste se do sada bavili u životu?
2. Je li pripadnost navijačkoj skupini imala utjecaj na vaša radna iskustva?
3. Smatrate li da ste tijekom pripadnosti navijačkoj skupini stekli neka iskustva i vještine koje vam mogu biti korisne u životu, bilo u privatnom životu, bilo u svrhu zaposlenja?

PERCEPCIJA SKUPINE

1. Kako se donose odluke unutar skupine?
 - a) Imaju li svi jednako pravo glasa?
2. Kako vidite starije članove skupine?
 - a) Kako mlađe?
3. Što bi navijač trebao napraviti da ga se isključi iz skupine?
 - a) Kakvo je ponašanje, prema vama neprihvatljivo?
4. Kako vidite upravu (vođu, vodstvo) Torcide?
5. Mislite li da bi se unutar skupine nešto trebalo drugačije raditi?
6. Slažu li se pripadnici navijačke skupine u svemu?
 - a) Osjećate li da postoje neke podjele među njima?
7. Što mislite o tome kako se Torcidu predstavlja u medijima?

BUDUĆNOST

1. Kako vidite Torcidu sada, a kako ste je vidjeli kada ste tek ulazili u skupinu?
2. Koje su po vama temeljne vrijednosti i ideali za koje smatrate da se nikada ne smiju prekršiti?
3. Gdje se vidite u budućnosti?
 - a) Vidite li se i dalje u Torcidi?

d. Prilog 4

TABLICA S OSNOVNIM PODATCIMA O INTERVJUIMA

Sugovornici	Datum održavanja intervjua	Mjesto održavanja intervjua	Vrijeme trajanja intervjua	Istraživač/ica
Sugovornik_1	28.6.2019.	Split	43 minute 28 sekunda	Adriana Petra Blažević
Sugovornik_2	16.7.2019.	Split	35 minute 20 sekunda	Adriana Petra Blažević
Sugovornik_3	19.7.2019.	Split	28 minuta 46 sekunda	Adriana Petra Blažević
Sugovornik_4	23.7.2019.	Split	26 minuta 56 sekunda	Adriana Petra Blažević

e. Prilog 5

KODNA LISTA			
	Deskriptivni	Interpretativni	Citati
Ulazak u Torcidu	<p>Ulazak u ranom djetinjstvu.</p> <p>Odlazak na prve utakmice s ocem.</p>	<p>Fascinacija navijaštvom počinje u ranom djetinjstvu, a mladog navijača sa svijetom nogometa uglavnom upoznaje otac.</p>	<p><i>To kreće još od malih nogu... prvi put kad san iša kad me je otac vodia na utakmicu ko dite... i kad san uša na tribinu i pogleda sjever... to mi je bilo u glavi „šta je ovo“... svi plješću navijaju... teško oduševljenje... i odma san tu ono vidia tia bi bit dio ovoga..znači, izbezumilo me.</i></p>
Prijateljstva	<p>Kroz uključenost u navijačke aktivnosti pripadnik počinje sklapati prijateljstva s velikim brojem istomišljenika.</p> <p>Podijeljenost na podskupine na osnovu gradskih četvrti unutar kojih se pripadnici intenzivno druže.</p>	<p>Navijačevi najbliži prijatelji također su pripadnici Torcide.</p> <p>Navijači iz iste četvrti tvore najuži krug i zajedno donose odluke o radu skupine.</p>	<p><i>Al u biti tvoj korijen je kvart, s tin ljudima si svaki dan, ono... nevezano, znači, ekipa tvoja, kvart, s njima si svaki dan, od jutra do navečer... to su, to je tvoja, jel... Ali napraviš kontakte, stvore se kontakti sa strane, s ljudima, šta ti kažen, s nekin malo bolji, s nekin malo ono...</i></p>
Obitelj	<p>Navijačevi roditelji ne podržavaju ekstremnu uključenost u skupine te ga nastoje od nje odvratiti.</p>	<p>Usprkos konstantnim zabranama od strane roditelja, navijač i dalje sudjeluje u aktivnostima skupine ne pridavajući roditeljskom autoritetu pretjeranu važnost.</p>	<p><i>Ne može ti zabranit to... to ti on ne može zabranit, a ako... on je protiv toga da ti to radiš, al on ti ne može to zabranit, ako ti očeš, ti ideš, bez obzira na njega. I onda ti brani, brani, brani i s vrimenon jednostavno se s tin pomiri.</i></p>

Tjelesno nasilje	<p>Fizički obračuni između pripadnika suparničkih navijačkih skupina česta su pojava.</p> <p>Prilikom tjelesnih okršaja nastoje se izbjeći ozbiljnije tjelesne ozljede, a omjer uključenih u tučnjavu uglavnom je pravedan.</p>	<p>Redovitim sudjelovanjem u tučnjavama navijač podiže vlastitu reputaciju i zauzima viši položaj unutar Torcide.</p> <p>Solidarnost i fair-play postoje čak i između pripadnika protivničkih navijačkih skupina.</p>	<p><i>Uvik postoji solidarnosti... postoji, u nas to još uvijek postoji. Znači čak, mi smo rijetka rijetka scena navijačka ode kod nas da nije bilo nekog smrtnog slučaja.</i></p> <p><i>A u nas je, u nas postoji neki respekt, tučeš se, jebiga, tučeš se s oružjem, to je, al kad je neko na podu, imaš slučajeva, fala bogu, imaš slučajeva da će te izudarati, da će se neko iziviti na tebi, ali većina, većina ljudi te neće taknut kad si na podu i kad vide onoga koji te tuče kad si na podu maknut će ga od tebe. I ako si pa u nesvist i osta si, tvoji su, je li, se povlače nazad, a tebe je srušilo, pa si, sad si okružen svin tin protivnicima, onda, on te, on te je ugasia, ali kad te ugasia on te ide spašavati, vadi ti jezik, trizni te, budi iz nesvjesti.</i></p>
Devijantnost i kriminal	<p>Sitne krađe u trgovinama i na benzinskim postajama česta su pojava na navijačkim putovanjima.</p> <p>Sudjelovanje u navijačkim neredima nerijetko završava kaznenim prijavama ili čak boravkom u pritvoru.</p>	<p>Navijač se spreman okrenuti ilegalnim metodama i snositi zakonske posljedice kako bi pribavio potrebna sredstva za navijačka putovanja.</p> <p>Policijski dosje, koji ima gotovo svaki aktivni navijač, djeluje ograničavajuće na mogućnost budućeg zaposlenja.</p>	<p><i>Znači kad ideš na gostovanje bez kune, onda ćeš ukrast 5 pivi, užicat ćeš prijatelja 50 kuna, 100 ako ti triba za duvan, ne znan, uvijek ćeš se snać, imat ćeš sve šta imaš i kad imaš para.</i></p> <p><i>Ti ako si u tome, velika velika većina je kažnjavana i znači ti ne moš izvaditi tu potvrdu. I se automatski ne moš zaposliti u nekoj državnoj firmi ili nekoj firmi koja izričito traži taj papir da nisi kažnjavan. Eto, to je minus toga.</i></p>
Hijerarhija	<p>Iako su odnosi među pripadnicima egalitarni, stariji članovi percipiraju se drugačije od mlađih.</p> <p>Jednako se poštuju stariji i mlađi članovi.</p>	<p>Položaj unutar skupine ovisi o involviranosti, a ne duljini pripadnosti.</p> <p>Iako stariji članovi već uživaju određeni ugled unutar skupine, od njih se zahtjeva jednaka</p>	<p><i>... pa ne moš ga gledati na isti način jer taj stariji je prošao dosta toga više nego šta je prošao taj mlađi i normalno da ćeš drugačije gledati tog starijeg, al i tog mlađeg gledaš sa respektom ako vidiš da je on tu i da želi i da je svaki put tu i da se trudi jel,</i></p>

		uključenost kao i od mlađih pripadnika.	<i>kako bi ti reka. Normalno, nema veze šta je mlađi imaš respekt prema njemu kad vidiš da želi, kad vidiš da je tu svaki put i non-stop. Ali ne moš ga gledat isto, normalno da ga ne moš gledat isto ko nekog starijeg, ali ne gledaš ga ništa drugačije ili potcjenjenije nego šta gledaš tog starijeg i čak će on napraviti i više nego šta će napraviti taj stariji u tom momentu.</i>
Budućnost	Pripadnici Torcida u ranim dvadesetima ne vide se kao jednako aktivni članovi u budućnosti.	Ulaskom u svijet odraslih, navijači prestaju biti jednako angažirani u aktivnostima skupine, posebice u odlascima na navijačka putovanja i sukobima sa policijom. Njihova mjesta sada zauzimaju mlađe generacije koje u skupinu ulaze sa jednakim entuzijazmom s kojim su na početku ulazili i oni.	<i>I onda nakon te neke godine, amo reć 30, može to bit i 25 šesta, sedma nebitno di se posvećuješ svom osobnom životu, a ovo koristiš koliko možeš i nije ti više na prvom mistu i šta je i normalno je li, jer dolaze puste mlađe generacije koje su onoliko lude koliko si i ti bija u tim godinama, tako to ide i to tako funkcionira.</i>

2. Literatura

- Brown, Adam (1998). *Fanatics! Power, Identity and Fandom in Football*. London: Routledge.
- Cleland, Jamie, Doidge, Mark, Millward, Peter i Widdop, Paul (2018). *Collective Action and Football Fandom: A Relational Sociological Approach*. London: Palgrave Macmillan.
- Crowley, Annie, Brooks, Oona i Lombard, Nancy (2014). "Football and Domestic Abuse: A Literature Review", *The Scottish Centre for Crime and Justice Research*, (6): 1-28, http://www.sccjr.ac.uk/wp-content/uploads/2014/11/Football-and-Domestic-Abuse_Literature-Review_25-NOV-2014.pdf (20.6.2019)
- Dunning, Eric, Murphy, Patrick i Williams, John (1986). "Spectator Violence at Football Matches: Towards a Sociological Explanation", *The British Journal of Sociology*, 37 (2): 221-244.
- Lalić, Dražen (2011). *Torcida: pogled iznutra*. Zagreb: Profil Multimedija.
- NH (2019). "O nama", *Naš Hajduk*, <https://www.nashajduk.hr/nas-hajduk/o-nama/> (20. 9. 2019.).
- Perasović, Benjamin (2001). *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Perasović, Benjamin (2002). "Sociologija subkultura i hrvatski kontekst", *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 11 (2-3): 485-498.
- Perasović, Benjamin i Bartoluci, Sunčica (2007). "Sociologija sporta u hrvatskom kontekstu", *Sociologija i prostor : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 45 (1-175): 105-119.
- Perasović Benjamin i Mustapić, Marko (2013). "Football supporters in the context of Croatian Sociology: Research perspectives 20 years after", *Kinesiology*, 45 (2): 262-275.
- Petrić, Mirko (2018). "KMI 6 – Intervju, fokusna grupa", *Bilješke uz predavanja kolegija Kvalitativne metode istraživanja* (nastavni materijal).
- Smith, Earl (2010). *Sociology of Sport and Social Theory*. SAD: Human Kinetics.